

มหาวิทยาลัยพายัพ

คู่มือทอผ้าพื้นเมืองและการย้อมสีธรรมชาติ

สำนักวิจัยและบริการวิชาการ

สารบัญ

ภูมิปัญญาชาวบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น	4
ความหมายของภูมิปัญญา	4
ประเภทของภูมิปัญญา	4
วิวัฒนาการของการทอผ้า	5
วัตถุดิบสำหรับการทอผ้า	6
อุปกรณ์ในการทอผ้า	8
วัสดุ อุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้า	10
ขั้นตอนการทอผ้าฝ้าย	12
การทอผ้าแบบพื้นบ้านพื้นเมืองในภูมิภาคต่างๆ	12
ความสำคัญของผ้าทอพื้นเมือง	14
วัฒนธรรมการใช้ผ้าในวิถีชีวิตแบบไทย	17
ประเภทของผ้าทอไทย	18
ผ้าทอที่แบ่งตามวัตถุดิบที่ใช้	18
ผ้าทอที่แบ่งตามกรรมวิธีในการทอ	18
ลวดลายและสัญลักษณ์ในผ้าไทย	19

สารบัญ (ต่อ)

1. ลวดลายต้นแบบ	20
2. ลวดลายที่พัฒนาจากต้นแบบจนเป็นภาพที่สื่อความหมายได้	21
3. ลวดลายที่เชื่อมโยงกับคติความเชื่อของคนไทย	22
ผ้าทอกับโอกาสที่ใช้	23
เทคนิคการทอผ้า.....	24
คุณสมบัติผ้าทอ.....	25
การดูแลรักษาผ้าทอ	25
การซักทำความสะอาดผ้าทอ.....	26
ปัญหาในการอนุรักษ์และสืบทอดศิลปะผ้าไทย	26
บรรณานุกรม	27
ภาคผนวก	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
ข้อมูลผู้ประกอบการผ้าทอในเขตภาคเหนือตอนบน	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
ข้อมูลผู้ประกอบการจำหน่ายอุปกรณ์ผ้าทอในเขตภาคเหนือตอนบน	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

สารบัญรูปภาพ

รูปภาพที่ 1 ปุยฝ้ายพันธุ์น้ำตาลและพันธุ์ขาว	7
รูปภาพที่ 2 ดอกกระถินการ์ ใช้ส่วนก้านย้อมจะได้สีส้มแดง	7
รูปภาพที่ 3 ลูกหว้าให้สีม่วง	7
รูปภาพที่ 4 กระสวย เป็นเครื่องมือในการสอดด้ายเส้นพุ่ง	9
รูปภาพที่ 5 กี่เอว	9
รูปภาพที่ 6 กี่ หรือหูกทอผ้า	10
รูปภาพที่ 7 ผ้าไหมของไทย	18
รูปภาพที่ 8 ลายพญานาคหรืองู และปราสาท :ผ้าขิดลายนาคและปราสาท	19
รูปภาพที่ 9 ผ้าตีนจก ลายกากบาท (พระอาทิตย์) พระจันทร์ และนก	19
รูปภาพที่ 10 ลายเส้นตรง ลายซิกแซก ลายตะขอ	19
รูปภาพที่ 11 ผ้าขิดลายกากบาท	21
รูปภาพที่ 12 ลายพื้นปลาผ้าตีนจก ลายพื้นปลา	21
รูปภาพที่ 13 ผ้าลายน้ำไหล	21

ภูมิปัญญาชาวบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญผ่านกระบวนการขัดเกลาและมีการสืบทอดกันมาเป็นเวลานานกลายเป็นรากฐานของวิถีชีวิตของคนในสังคมแต่ละท้องถิ่น(ธนากร สังฆะ. น.551,2552)

ความหมายของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญา (Wisdom) หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรมและความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ และภูมิปัญญายังเป็นเรื่องที่สั่งสมประสบการณ์และการเรียนรู้มาเป็นเวลานาน ความรู้ที่เกิดขึ้นจะเชื่อมโยงกันไปตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม ดังนั้น อาจสรุปได้ว่า ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ ความเชื่อ ความสามารถของคนในท้องถิ่น ที่ได้จากการสั่งสมประสบการณ์และการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเป็นองค์รวม และมีคุณค่าทางวัฒนธรรม

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นกระบวนการทางความคิดที่ชาวบ้านหรือกลุ่มชน คิดขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหา เป็นความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านที่ได้รับการถ่ายทอด สั่งสมกันมานาน นอกจากนี้ ยังอาจหมายถึง แบบแผนการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่า ผ่านการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลเวลา ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากทักษะ ความเชื่อ และพฤติกรรม ประสบการณ์จริงในการดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละท้องถิ่น ผ่านกระบวนการสังเกต ติดตาม ลงมือปฏิบัติ ลองผิดลองถูก วิเคราะห์ แก้ไข จนเกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่เพื่อปรับใช้กับชีวิตและเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม

ประเภทของภูมิปัญญา

1. ด้านการประกอบอาชีพ
2. ด้านปรัชญา ความเชื่อ ศิลปะ
3. ด้านภาษาและวรรณกรรม
4. ด้านโภชนาการและสิ่งแวดล้อม
5. ด้านการป้องกันและรักษาโรค
6. ด้านการเมืองและการจัดการ

วิวัฒนาการของการทอผ้า

แม้ว่าเราจะไม่มียุคหลักฐานที่แน่ชัดมาใช้อธิบายเรื่องจุดกำเนิดของการทอผ้าในประเทศไทยก็ตาม แต่ก็อาจจะกล่าวได้ว่า การทอผ้าเป็นงานศิลปหัตถกรรม ที่เก่าแก่ที่สุดอย่างหนึ่งที่มนุษย์ในสมัยโบราณที่อาศัยอยู่ในดินแดนนี้ รู้จักทำขึ้น ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ 21,2549)

ภาพเขียนสีบนผนังถ้ำ เช่น ที่เขาปลาร้า จังหวัดอุทัยธานี อายุประมาณ ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว มีรูปมนุษย์โบราณกับสัตว์เลี้ยง เช่น ควายและสุนัข แสดงว่า มนุษย์ยุคนั้นรู้จักเลี้ยงสัตว์แล้ว ลักษณะการแต่งกายของมนุษย์ยุคนั้น ดูคล้ายกับจะเปลือยท่อนบน ส่วนท่อนล่างสันนิษฐานว่า จะใช้หนังสัตว์ หรือผ้าหยาบๆ ร้อยเชือกผูกไว้รอบๆ สะโพก บนศีรษะประดับด้วยขนนก

จากภาพเขียนเครื่องปั้นดินเผาโบราณที่พบบริเวณถ้ำผี จังหวัดแม่ฮ่องสอน อายุประมาณ ๗,๐๐๐-๘,๐๐๐ ปีมาแล้ว พบว่า มีการตกแต่งด้วยรอยเชือก และรอยตาข่ายทาบ ทำให้เราสันนิษฐานว่า มนุษย์น่าจะรู้จักทำเชือก และตาข่ายก่อน โดยนำพืชที่มีใยมาพันให้เป็นเชือก แล้วนำเชือกมาผูก หรือถักเป็นตาข่าย จากการถักก็พัฒนาขึ้นมา เป็นการทอ ด้วยเทคนิคง่ายๆ แบบการจักสาน คือ นำเชือกมาผูกกับไม้หรือยึดไว้ให้ด้ายเส้นยืน แล้วนำเชือกอีกเส้นหนึ่งมาพุ่งขัดกับด้ายเส้นยืน เกิดเป็นผืนผ้าหยาบๆ ขึ้น เหมือนการขัดกระดาษ หรือการจักสาน เกิดเป็นผ้ากระสอบแบบหยาบๆ

เราพบหลักฐานที่สำคัญทางโบราณคดีที่บริเวณบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี เช่น พบกำไล สำริด ซึ่งมีสนิม และมีเศษผ้าติดอยู่กับคราบสนิมนั้น นักวิทยาศาสตร์อธิบายว่า สนิมเป็นตัวกัดกร่อนโลหะ ซึ่งเป็นอินทรีย์วัตถุ แต่กลับเป็นตัวอนุรักษ์ผ้า ซึ่งเป็นอินทรีย์วัตถุไว้ไม่ให้เสื่อมสลายไปตามกาลเวลา ที่แหล่งบ้านเชียงนี้ เรายังพบแฉะดินเผา ซึ่งเป็นอุปกรณ์การปั่นด้ายแบบง่ายๆ และพบลูกกลิ้งแกะลาย สำหรับใช้ทำลวดลายบนผ้าเป็นจำนวนมาก จึงทำให้พอจะสันนิษฐานได้ว่า มนุษย์อาศัยอยู่ในบริเวณบ้านเชียง เมื่อ ๒,๐๐๐- ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว รู้จักการปั่นด้าย ทอผ้า ย้อมสี และพิมพ์ลวดลายลงบนผ้าอีกด้วย

วัตถุดิบสำหรับการทอผ้า

วัตถุดิบสำหรับการทอผ้านั้น คงจะมีการพัฒนากันขึ้นมาเป็นลำดับ แต่เราก็พอจะสันนิษฐาน จากหลักฐานทางโบราณคดี ที่พบในประเทศไทยได้ว่า ในสมัยโบราณมนุษย์คงจะได้แสวงหาพืชในท้องถิ่น ที่มีเส้นใยแข็งแรง เช่น ปอ ป่าน กล้วยา กล้วย สับปะรด มาปั่นเป็นเกลียวเชือกใช้ ก่อน ต่อมาจึงนำเชือกมาถักทอเป็นตาข่ายและ เป็นผืนผ้าเป็นลำดับ เศษใยผ้าที่พบที่บ้านเชียง เชื่อว่าเป็นเศษใยกล้วยา การใช้เส้นใยพืชเป็นวัตถุดิบในการทอผ้านี้ ก็ยังมีผู้คนบางท้องถิ่นในประเทศต่างๆ รวมทั้งประเทศไทย ทำใช้กันอยู่บ้างในปัจจุบัน เช่น ในภาคเหนือของไทย และในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ก็มีการทำผ้าจากใยของป่านกล้วยา ซึ่งมีลักษณะเหมือนผ้าลินินอย่าง หยาบๆ ในโอกินาวา ประเทศญี่ปุ่น ก็มีการทอผ้าจากใยของต้นกล้วย ในบอร์เนียว และในฟิลิปปินส์ก็ยังใช้ใย สับปะรดทอผ้าใช้กันอยู่ ผ้า ป่านใยสับปะรดของฟิลิปปินส์ได้มีการพัฒนา เทคนิคการฟอก จนกลายเป็นผ้าป่าน แก้วที่ทนทาน สวยงาม และราคาแพง นิยมใช้กันในสังคมชั้น สูงของฟิลิปปินส์จนถึงทุกวันนี้

วัตถุดิบอื่นๆ ที่นิยมนำมาใช้ทอผ้า ได้แก่ ไหม ฝ้าย และขนสัตว์ นั้น นักวิชาการเชื่อกันว่า มีกำเนิดจาก ดินแดนอื่นนอกประเทศไทย ไหมนั้นเชื่อว่า มีต้นกำเนิดมาจากประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน แล้วนำไปเผยแพร่ ในญี่ปุ่น อินเดีย รวมทั้งดินแดนต่างๆ ในเอเชีย และยุโรป ส่วนฝ้าย เชื่อกันว่าอาจมาจากอาหรับและเผยแพร่เข้ามา ใช้ กันอย่างกว้างขวางในอินเดียก่อน จึงเข้ามาในแถบประเทศไทย และประเทศใกล้เคียงภายหลัง จนกลายเป็นพืช พื้นเมืองในแถบนี้ไป สำหรับขนสัตว์ เป็นวัสดุที่เหมาะสมกับอากาศหนาว เชื่อกันว่านำมา ใช้ทำผ้าในยุโรปตอนเหนือ ก่อน แล้วจึงแพร่หลาย ไปสู่ดินแดนอื่นๆ

วัตถุดิบที่ใช้ย้อมสีผ้านั้น เชื่อกันว่า คนโบราณรู้จักนำพืชสมุนไพร และเปลือกไม้ที่มีอยู่มากมายในท้องถิ่น ของเรา มาใช้ย้อมผ้า และทุกวันนี้ก็ยังมีผู้ที่สืบทอด และค้นคว้าเกี่ยวกับการใช้สีธรรมชาติจากพืชมาย้อมผ้ากันอยู่ เช่น นาง แสงดา บัณฑิตที่ บ้านไร่ไผ่งาม อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ศิลปินแห่งชาติด้านการย้อมสี ธรรมชาติ และทอผ้าแบบล้านนาเดิม ในจังหวัดชัยภูมิ และจังหวัดสุรินทร์ ก็ยังมีการย้อมผ้าด้วยพืชพื้นบ้านกัน ใน หลายๆ อำเภอ เป็นต้น พืชพื้นบ้านเหล่านี้ สามารถนำเอาดอก ใบ เปลือกไม้ และเมล็ด มาต้มเคี่ยวให้เกิดเป็นสีเข้ม ขึ้น แล้วนำน้ำสีมาย้อมผ้า เช่น ย้อมรากยอเป็นสีแดง ย้อมครามเป็นสีน้ำเงิน ย้อมมะเกลือเป็นสีดำ ย้อมขมิ้นชัน หรือแก่นขนุนเป็นสีเหลือง ย้อมลูกสมอ หรือใบหูกวาง หรือเปลือกมะกรูดเป็นสีเขียว ย้อมลูกหว้าเป็นสีม่วง ย้อม เปลือกไม้โกก้างเป็นสีน้ำตาล เป็นต้น

รูปภาพที่ 1 ปุยฝ้ายพันธุ์น้ำตาลและพันธุ์ขาว

รูปภาพที่ 2 ดอกกรรณิการ์ ใช้ส่วนก้านย้อมจะได้สีส้มแดง

รูปภาพที่ 3 ลูกหว้าให้สีม่วง

อุปกรณ์ในการทอผ้า

อุปกรณ์ หรือเครื่องมือสำคัญในการทอก็คือ เครื่องทอ ซึ่งคนไทยพื้นบ้านในภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคอีสาน เรียกกันว่า กี่ หรือ หูก ภาคใต้เรียกว่า เก

กี่หรือหูก พัฒนารูปร่างขึ้นมาจากหลักการเบื้องต้น ที่ต้องการให้มีการขัดลายกันระหว่างด้ายเส้นยืน กับด้ายเส้นพุ่ง เป็นจำนวนมากเพียงพอที่จะให้เกิดเป็นผืนผ้าขึ้น

ด้ายเส้นยืน (บางแห่งก็เรียกเส้นเครือ) จะมีจำนวนกี่เส้นหรือมีความยาวเท่าใดก็ตาม จะต้องมีการชิงให้ตึง และยึดอยู่กับที่ ในขณะที่ด้ายเส้นพุ่ง จะต้องพันร้อยอยู่กับเครื่องพุ่ง ซึ่งคนไทยเรียกว่า กระสวย สำหรับใช้พุ่งด้ายเข้าไปขัดกับด้ายเส้นยืนทุกเส้น และพุ่งกลับไปกลับมา จนเกิดเป็นเนื้อผ้าตามลวดลาย และขนาดที่ต้องการ

เครื่องมือทอผ้าที่ง่าย และมีลักษณะธรรมชาติที่สุดในโลกเห็นจะได้แก่ การผูกด้ายเส้นยืนเข้ากับนิ้วมือข้างหนึ่ง และใช้นิ้วมืออีกข้างหนึ่ง พุ่งด้ายเข้าไปถักทอ โดยอาจใช้เข็มหรือกระดูกช่วย วิธีนี้ใช้กันอยู่ในหมู่ชาวอินเดียนแดง ในสหรัฐอเมริกา การทอแบบนี้เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า ฟิงเกอร์ วีฟวิง (finger weaving) หรือทอด้วยนิ้ว ผ้าที่ได้จะมีลักษณะแคบและยาว เช่น ผ้าคาดเอว แต่ก็สามารถนำมาเย็บต่อเป็นเสื้อผ้าได้ เป็นต้น

หูกหรือกี่ยี่ทำได้ง่าย และมีลักษณะเป็นธรรมชาติอีกประเภทหนึ่งคือ กี่ผูกเอว พบในหมู่ชาวบ้าน หรือชาวเขา ที่อยู่ห่างไกลในหลายๆ ประเทศ ทั้งในเอเชีย และละตินอเมริกา ภาษาอังกฤษเรียกว่า แบ็กสตรัปลूम (back-strapped loom) กี่หรือหูกประเภทนี้ จะใช้ไม้ท่อนสั้นๆ ขึงด้ายเส้นยืนไว้ สองด้าน ปลายด้านหนึ่งมักจะผูกยึดไว้กับต้นไม้ หรือบางครั้งก็ให้ผู้ทอนั่งราบกับพื้น เหยียดขา ตรงและใช้เท้าเหยียบปลายไม้ไว้ให้ตึง ปลายอีกด้านหนึ่งจะผูกติดไว้กับเอวของผู้ทอ เวลาทอ ผู้ทอสามารถจะโน้มตัวไปข้างหน้าหรือข้างหลัง แล้วเหยียบไม้ที่ปลายเท้า เพื่อดึงด้ายเส้นยืนให้ตึง หรือหย่อนได้ตามต้องการ ในปัจจุบันยังพบว่ามี ชาวบ้าน เช่น ชาวกะเหรี่ยงในจังหวัดราชบุรี และชาวบาหลี่ ประเทศอินโดนีเซีย ชาวอีบัน ใน บอร์เนียว ประเทศฟิลิปปินส์ ในปัจจุบันนี้ ชาวบ้านในประเทศไทย ที่ทอผ้าใช้เอง หรือทอขายเป็นหัตถกรรมพื้นบ้าน ต่างนิยมใช้กี่ยี่ที่ปรับปรุงให้ทอผ้าได้ง่ายและสะดวกขึ้น กี่ยี่ที่ใช้กันอยู่จึงมีโครงไม้ที่แข็งแรง มีที่นั่งหย่อนเท้า บางแห่งยังใช้กี่ยี่แบบพื้นบ้านโบราณที่มีโครงไม้ขนาดเล็ก เรียกว่า "พืมเล็ก" และใช้ขนเม่น หรือนิ้วมือช่วยเก็บลาย ซึ่งเหมาะสำหรับทอผ้าที่ต้องการความละเอียด และทอเป็นผ้าหน้าแคบ เช่น ผ้าตีนจก หรือผ้าขิด ที่มีลวดลายวิจิตรผืนเล็ก บางแห่งก็นิยมใช้พืมใหญ่ และบางแห่งเช่นในจังหวัดสุรินทร์ จะนิยมผูกด้ายที่มีความยาวมาก ซึ่งขนาดของกี่ยี่นั้นอาจจะแตกต่างกันไปตามความ ต้องการ แต่โดยทั่วไปแล้วหูกหรือกี่ยี่ชาวบ้านมัก จะยาวประมาณ ๑๒ ฟุต กว้างประมาณฟุตครึ่ง และสูงจากพื้นประมาณ ๔ ฟุตครึ่ง เหมาะที่จะตั้ง ไว้ใต้ถุนบ้านและสามารถทอให้ผ้าได้หน้ากว้าง พอสมควร แต่ก็ยังใช้มือพุ่งกระสวยและใช้ ไม้คานสอดในการเก็บลายขิด หรือในการทอผ้า มัดหมี่ต้องขยับเส้นพุ่งให้ตรงลายทุกครั้ง บาง แห่งก็อาจจะมีเครื่องทุ่นแรง เช่น มี "เขา" หรือ ไม้เก็บขิดแขวนไว้ ไม่ต้องมาสอดลายทุกครั้ง เป็นการประหยัดเวลา กี่ชนิดนี้เรียกว่า กี่มือ บางแห่งก็ใช้ กี่กระดูก ซึ่งสามารถใช้มือกระดูกกระสวยให้พุ่ง หรือ "บิน" ไปมาได้อย่างรวดเร็วมากกว่า กี่มือเหมาะสำหรับการทอผ้าที่ไม่มีลวดลายมาก เช่น ผ้าขาวม้า ผ้านุ่ง "กี่ยี่กระดูก" นี้ ชาวจีน ที่อาศัยอยู่แถบสำเพ็งเป็นผู้ นำเข้ามาใช้ทอผ้าขาย ในสมัยรัชกาลที่ ๖ เพื่อทอผ้าให้ได้ปริมาณมากขึ้น สำหรับขายชาวเมือง อย่างไรก็ตาม กี่กระดูกก็ยังเป็นเครื่องทอผ้าที่ใช้มือคนอยู่นั่นเอง

ต่อมาในพ.ศ. ๒๔๗๘ กระทรวงกลาโหม ได้ตั้งโรงงานทอผ้า สำหรับใช้ในราชการทหารขึ้น เรียกว่า "โรงงานฝ้ายสยาม" เพื่อผลิตเสื้อผ้า และสาส์ สำหรับทหาร มีการส่งเครื่องจักรทอผ้าและฝ้ายจากต่างประเทศเข้า

มา นับเป็นจุดเริ่มต้นของอุตสาหกรรมการทอผ้า ด้วยเครื่องจักร สามารถผลิตผ้าได้จำนวนมาก และไม่ต้องมี ลวดลายตามแบบผ้าพื้นบ้าน

อุตสาหกรรมการทอผ้า ด้วยเครื่องจักรใน ประเทศ ได้มีการปรับปรุงขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง จนกระทั่งในปัจจุบันนี้ อุตสาหกรรมสิ่งทอไทยกลายเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ หรือการส่งออกในปริมาณมาก ทุกๆ ปี และปรับเปลี่ยนรูปแบบการทอให้มีลักษณะเป็นผ้าที่ใช้สอยกันตามรสนิยม และความต้องการของ ตลาดโลก(สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ 21,2549)

รูปภาพที่ 4 กระสวย เป็นเครื่องมือในการสอดด้ายเส้นพุ่ง

รูปภาพที่ 5 กี่เอว

ผูกเอวซึ่งเป็นของพื้นบ้านดั้งเดิมในยุคโบราณ ปัจจุบันพบในชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง หรือชาวฮั่นใน บอร์เนียว หรือในหมู่เกาะของอินโดนีเซียลักษณะโครงสร้างของก็สามารถเคลื่อนย้ายได้โดยง่าย

วัสดุ อุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้า

1. ฝ้าย ฝ้ายที่ทอในปัจจุบันไม่ได้ปลูกเอง แต่จะซื้อสำเร็จรูป ซึ่งมีทั้งฝ้ายที่ย้อมสีสำเร็จและฝ้ายที่ต้องนำมาย้อมสีเอง

2. กี่ทอผ้า การทอผ้าฝ้ายของกลุ่มสตรีบ้านเหล่าปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นการทอด้วยกี่กระตุก เนื่องจากเป็น การทอผ้าที่มีหน้ากว้าง การทอด้วยกี่กระตุกช่วยให้การทอผ้ารวดเร็วขึ้น โดยเพิ่มปริมาณความยาวของผ้าได้มากกว่าการทอผ้าที่พุ่งกระสวยด้วยมือ กี่กระตุกที่พบในปัจจุบันมี ๒ ขนาด คือ กี่ขนาดใหญ่ใช้ทอผ้าที่มีความกว้างมาก เวลาทอต้องใช้คน ๒ คนช่วยกันพุ่งกระสวยไปมา ส่วนกี่ขนาดที่สองเป็นกี่ขนาดเล็กซึ่งใช้แรงงานของคนทอเพียงคนเดียว

รูปภาพที่ 6 กี่ หรือหูกทอผ้า

เครื่องทอผ้าพื้นเมืองที่เรียกว่า กี่ หรือหูกทอผ้า กี่ แต่ละหลังมีส่วนประกอบหลายอย่าง ซึ่งมีส่วนเชื่อมโยงกันทั้งหมดในขณะทอผ้า ส่วนประกอบต่างๆ ดังกล่าวได้แก่

ฟืม ทำจากต้นไม้ยาวพอสมควรตามขนาดของกี่ มีด้ามสำหรับจับเพื่อใช้ดึงให้ฟืมดันฝ้ายเส้นพุ่งให้ติดกันแน่นเป็นผืน

เขาฟืม มีลักษณะเป็นท่อนกลมๆ ยาวๆ ทำจากวัสดุหลายชนิด เช่น ไม้ไผ่ ท่อพลาสติกหรืออลูมิเนียม จำนวนของเขาฟืมจะขึ้นอยู่กับจำนวนตะกอ ถ้าผ้าที่ทอมี ๒ ตะกอ จะใช้เขาฟืม ๒ เขา ถ้าผ้าที่ทอมี ๔ ตะกอ จะมีเขาฟืม ๔ เขา เขาฟืมจะอยู่ด้านหลังของฟืมต่อกับไม้เหยียบด้านล่างใช้เชือกโยงกับเขาฟืม ซึ่งต่อเนื่องกับไม้หีบฟืมด้านบน เขาฟืมมีไว้สำหรับสลับด้ายเส้นยืนเพื่อสอดกระสวยด้ายเส้นพุ่งเข้าไปก่อนการตอกด้วยฟืม

ไม้เหยียบ ตะกอทำจากไม้ไผ่หรือไม้สัก ขนาดกว้างประมาณ ๒-๓ นิ้ว ความยาวประมาณ ๒-๓ ฟุต สำหรับให้ผู้ทอเหยียบในขณะที่ทอเพื่อสลับเส้นฝ้าย ไม้เหยียบนี้จะอยู่ด้านล่างของกี่ เมื่อเหยียบไม้แล้วจะช่วยยกเส้นฝ้ายขึ้นลงเป็นลายขัดกัน จำนวนของไม้เหยียบจะขึ้นอยู่กับจำนวนเขาฟืมที่กำหนดลวดลายที่จะทอ ซึ่งเรียกว่าลาย ๒ ตะกอ ลาย ๔ ตะกอ

เขี้ยวหมาหรือฟันปลา ทำจากไม้จริง ส่วนใหญ่เป็นไม้สัก เลื่อยเป็นซี่ๆ คล้ายฟันของเลื่อย ใช้สำหรับแยกฝ้ายเส้นยืนไม่ให้พันกันและง่ายต่อการคลี่ฝ้ายออกเป็นผืน

ไม้หาบเขาและไม้หาบพื้ม ทำจากไม้ไผ่หรือไม้สักขนาดใหญ่ พาดขวางอยู่บนคานของกึ่งในแนวเดียวกับเขา และพื้ม โดยใช้เชือกผูกโยงกับเขาและพื้ม เพื่อยึดกับกึ่งให้มีความแข็งแรง เนื่องจากการทอใช้แรงในการดึงเขาขึ้นลง และดึงหรือตอกพื้มเข้าออกในแนวนอน ในอดีตหลังจากการทอผ้าแล้วเสร็จในแต่ละวัน เจ้าของผลงานต้องนำผ้าที่อยู่ระหว่างการทอพร้อมอุปกรณ์การทอจากที่ทอผ้าทั้งหมดขึ้นไปเก็บบนเรือน เพื่อป้องกันการสูญหายจากการขโมยผ้า โดยใช้วิธีติดอุปกรณ์การทอทั้งหมดจากที่ทอผ้า รวมกันไว้เป็นชุด หาบไว้บนไหล่แล้วเดินเข้าเรือน จึงเป็นชื่อเรียกของไม้หาบเขา หาบพื้ม(สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ 21,2549)

มะล้อย เป็นอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับกระตุกและดันกระสวยให้พุ่งไปมา ซึ่งประกอบด้วยไม้โยกขึ้นลง ซึ่งติดอยู่กับคานที่พาดขวางบนกึ่ง ไม้โยกมีการถ่วง ๒ ข้าง มีแกนของไหมล้อยซึ่งใช้เป็นที่จับสำหรับกระตุกไม้โยกขึ้นลง โดยผู้อยู่ข้างที่ผู้ทอมีความถนัด

ห้วนก เดิมใช้ไม้เพราะเหล็กหายาก ปัจจุบันใช้รอกซึ่งหาได้ง่าย มีความทนทาน แต่ละกึ่งจะใช้ห้วนก ๒ อัน ผูกไว้โยงกับด้านซ้ายขวาของเขาพื้มทั้งสองอัน และคล้องกับไม้หาบพื้มด้านบน มีความสัมพันธ์กับไม้เหยียบ คือเมื่อเหยียบไม้เพื่อลดเขาพื้มอันหนึ่งลง เชือกที่คล้องผ่านรอกหรือห้วนกจะดึงลงพร้อมกับการยกเขาพื้มอีกอันหนึ่งขึ้น เพื่อให้เกิดช่องว่างระหว่างด้ายเส้นพุ่งที่สลับกันสำหรับพุ่งกระสวยผ่านเข้าไปได้

กระสวยและหลอดไม้ กระสวยเป็นอุปกรณ์ลักษณะยาวรี เจาะเป็นช่องตรงกลางเพื่อใส่หลอดไม้พันฝ้าย เจาะรูด้านข้าง ขนาดให้เส้นฝ้ายลอดผ่านได้ ปลายของกระสวยทั้งสองข้างอาจมนหรือแหลมตามลักษณะการใช้งาน ถ้าห้วนมน เอาไว้ใช้สำหรับกึ่งกระตุก ส่วนหัวแหลมไว้สำหรับพุ่งด้วยมือ ในขณะที่ทอ ผู้ทอจะพุ่งกระสวยไป มา เพื่อให้เส้นฝ้ายที่พุ่งไป มา ไปขัดกับฝ้ายที่เป็นเส้นยืน หลอดไม้ใช้สำหรับพันฝ้ายเส้นพุ่ง ในขณะที่ใช้งานจะนำไปเสียบกับกระสวย หลอดไม้ทำจากปล้องไม้ไผ่ ซึ่งมีความหนาและทนกว่าไม้ไผ่ทั่วไป มีรูทะลุตลอดปล้องสำหรับเสียบเหล็กเพื่อยึดกับกระสวย

ไม้สะป้าน สำหรับพันเนื้อผ้าที่ทอเสร็จแล้ว

3. เพือขอ มีลักษณะเป็นโครงสี่เหลี่ยมผืนผ้า อาจทำจากไม้หรือเหล็กก็ได้ โดยปลายทั้งสองข้างตามแนวนอนมีด้ามเล็กๆ ยึดติดอยู่เป็นระยะ เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการเรียงด้ายเส้นยืนตามความยาวที่ต้องการ

4. กงกว้าง เป็นอุปกรณ์สำหรับคลี่เส้นฝ้ายเพื่อให้ง่ายต่อการทำมาบ้นใส่กระป๋อง

5. กระป๋องหรือหลอดฝ้ายขนาดใหญ่ กระป๋องหรือโครงไม้เป็นอุปกรณ์สำหรับใช้พันฝ้าย

6. เพียนปั่นด้าย เพียนปั่นด้ายเข้าหลอดหรือกงปั่นหลอดด้าย ปัจจุบันทำจากซีและวงล้อรถจักรยาน ใช้สำหรับกรอเส้นฝ้ายที่เป็นเส้นพุ่งใส่หลอดไม้ไผ่ที่จะนำไปใส่ในกระสวย

7. บันไดลิง บันไดลิงในอดีตมีลักษณะเป็นเถาวัลย์ ที่มีลักษณะโค้งงอเหมือนบันได ปัจจุบันบันไดลิงหายาก จึงเปลี่ยนมาใช้ไม้ตอกตะปูห่างกันประมาณ ๓ นิ้ว โดยดัดตะปูให้โค้งงอสำหรับเกี่ยวเส้นฝ้ายไว้และยังคงใช้ชื่อเรียกดังเช่นอดีต(สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ 21,2549)

ขั้นตอนการทอผ้าฝ้าย

ขั้นตอนที่ 1 นำฝ้ายเป็นใจมาคลี่ออกใส่กงกว้าง เพื่อนำไปพันใส่บ่าหลกักวักฝ้าย แล้วนำมาขึ้นหรือปั่นใส่กระป๋องหรือหลอดไม้ขนาดใหญ่ การปั่นฝ้ายใส่กระป๋อง ถ้าต้องการเส้นฝ้ายที่มีเส้นใหญ่ อาจะปั่นครั้งละ ๒-๓ ใจ ให้เส้นฝ้ายมารวมกัน

ขั้นตอนที่ 2 นำกระป๋องที่มีเส้นฝ้ายพันอยู่ไปเรียงตามลำดับ สี ของเส้นฝ้ายเส้นยืนตามลวดลายที่จะทอ โดยนำมาเรียงครั้งละประมาณ ๔๐ กระป๋อง จะได้เส้นฝ้ายยืนครั้งละ ๔๐ เส้น แล้วนำแต่ละเส้นไปคล้องกับบันไดลิง เพื่อไม่ให้เส้นฝ้ายพันกันและขึ้นเพื่อขอต่อไป

ขั้นตอนที่ 3 นำฝ้ายเส้นพุ่งจากบันไดลิงมาขึ้นเพื่อขอ ซึ่งเพื่อขอจะทำหน้าที่สำหรับเรียงฝ้ายเส้นยืนตามความยาวที่ต้องการ และทำการสลับเส้นยืนสำหรับใช้กับตะกอลั่นขึ้นเส้นลงด้านล่างของเพื่อขอเมื่อสิ้นสุด การเรียงเส้นฝ้ายจะนำแต่ละเส้นมาม้วนเพื่อให้เกิดลักษณะของการสลับเส้น สำหรับการทอยกเป็นเส้นขึ้นเส้นลงที่ด้านล่างขวาของเพื่อขอ

ขั้นตอนที่ 4 นำกลุ่มฝ้ายเส้นยืนจากเพื่อขอมาขึ้นก็ แล้วคลี่ฝ้ายเส้นยืนตามที่ได้กำหนดไว้ โดยใช้เขี้ยวหมา หรือฟันปลาเป็นตัวช่วยในการสางเส้นฝ้ายแต่ละกลุ่มเส้นออกจากกัน เส้นด้ายในการทอลายหนึ่ง เพื่อแยกเส้นด้ายในการนำไปสับฝ้ายกับเขาฟืม

ขั้นตอนที่ 5 หากทอลายเดิมที่เคยทอมา ก็จะนำฝ้ายเส้นยืนใหม่มาต่อกับเศษผ้าฝ้าย หรือเชิงชายที่ตัดมาจากการทอครั้งก่อนที่เรียกว่า "เครือ" เมื่อทอผ้าเสร็จแล้ว ช่างทอจะตัดผ้าที่ทอแล้วออกจากก็ โดยคงเหลือเศษผ้า ฝ้ายหรือเชิงชายจากการทอให้ติดอยู่กับตะกอลั่นและฟืม เพื่อเป็นต้นแบบของลาย หากจะมีการทอลายนั้นในครั้งต่อไป เพื่อให้การสับต่อลายทำได้ง่ายขึ้น เพราะถ้าไม่เก็บไว้ การเริ่มต้นขึ้นลายใหม่จะมีความยากลำบากมาก ดังนั้น ช่างทอจึงต้องเก็บลายไว้ทุกเครือ เนื่องจากเส้นยืนมีความยาวมาก ก่อนทอหรือเมื่อทอไปได้สักระยะหนึ่ง เส้นยืน อาจะพันกันได้ ดังนั้นจึงต้องคอยคลี่จัดเส้นยืนออกไม่ให้พันกัน

ขั้นตอนที่ 6 หลังจากการสับลายแล้ว สามารถเริ่มกระบวนการทอได้ โดยการเหยียบไม้เหยียบเพื่อยกเขา ฟืมขึ้นลง แล้วพุ่งกระสวยสอดเข้าไปในช่องว่างระหว่างเส้นยืน ให้เส้นพุ่งพุ่งไปขัดกับเส้นยืน และใช้ฟืมดันให้เส้นพุ่งอัดเรียงกันแน่น แล้วใช้เท้าเหยียบไม้เหยียบให้ตะกอลั่นสลับขึ้นลง และพุ่งกระสวยกลับไปกลับมาขัดกับเส้นยืน หลังจากตีพุ่งเส้นพุ่ง ไป มา และใช้ฟืมดันให้เส้นพุ่งแน่นหลายๆ ครั้ง ก็จะได้ผ้าทอเป็นผืน แล้วนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ต่อไป

การทอผ้าแบบพื้นบ้านพื้นเมืองในภูมิภาคต่างๆ

ในปัจจุบันการทอผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองหลายแห่งยังทอลวดลายสัญลักษณ์ดั้งเดิม โดยเฉพาะในชุมชน ที่มีเชื้อสายชาติพันธุ์บางกลุ่มที่กระจายตัวกันอยู่ในภาคต่างๆ ของประเทศไทย ศิลปะการทอผ้าของกลุ่มชนเหล่านี้ จึงนับว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มอยู่จนถึงทุกวันนี้ หากจะแบ่งผ้าพื้นเมืองของกลุ่มชนเหล่านี้ ตามภาคต่างๆ เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนขึ้น ก็อาจจะแบ่งคร่าวๆ ได้ดังนี้

1.การทอผ้าในภาคเหนือแถบล้านนาไทย (จังหวัดเชียงราย พะเยา ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน เชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอน) โดยเฉพาะในกลุ่มชาวไทยโยนก หรือไทยวน และชาวไทยลื้อ ซึ่งเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมของล้านนา

ไทย มีความเชื่อเรื่องการตั้งถิ่นฐาน ในสภาพแวดล้อมที่เป็นภูเขา และมีทางน้ำไหล ผู้หญิงไทยยวน และไทยลื้อในปัจจุบันนี้ ยังรักษาวัฒนธรรมการทอผ้า ในรูปแบบ และลวดลายที่สืบทอดกันมา โดยเฉพาะการทอ ชิ้นตีนจก ผ้าขิด และผ้าที่ใช้เทคนิค "เกาะ" เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีชนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่ไม่ใช่กลุ่มที่พูดภาษาตระกูลไท อาศัยอยู่ในแถบภาคเหนือบริเวณล้านนาไทย เช่น ลื้อ ลัวะ กะเหรี่ยง ไทยใหญ่ มอญ และไทยภูเขาเผ่าต่างๆ เช่น แม้ว มูเซอ อีเก้อ เย้า ลีซอ เป็นต้น ชนกลุ่มน้อย เหล่านี้ ต่างก็มีวัฒนธรรมการทอผ้าซึ่งส่วนใหญ่ เป็นผ้าฝ้าย และตกแต่งเป็นลวดลายสัญลักษณ์ที่แสดงเอกลักษณ์เผ่าพันธุ์ของกลุ่มชนของตนเอง ทั้งสิ้น

การทอผ้าไหมยกดอก และการทอชิ้นไหม ต่อตีนจก ยกดินเงินดินทองนั้น รู้จักกันในหมู่เจ้านายชั้นสูงในภาคเหนือ ซึ่งได้ฝึกอบรมให้หญิงชาวบ้านตามหมู่บ้านหลายแห่ง เช่น ในจังหวัดเชียงใหม่ และลำพูน รู้จักทอ จนทำกันเป็นอุตสาหกรรมในหมู่บ้านหลายแห่ง จนถึงทุกวันนี้

เป็นที่น่าสังเกตว่าผ้าที่ทอโดยกลุ่มชนต่างๆ ในภาคเหนือนี้ ต่างกลุ่มต่างก็มีเอกลักษณ์ของตนเอง จนผู้ที่คุ้นเคย ก็สามารถจะแยกออก และชี้ให้เห็นความแตกต่างจากกันได้

2.การทอผ้าในภาคกลางในภาคกลางตอนบน (จังหวัดพิษณุโลก พิจิตร อุตรดิตถ์ และ สุโขทัย) และภาคกลางตอนล่าง (จังหวัดอุทัยธานี ชัยนาท สุพรรณบุรี สระบุรี ลพบุรี นครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี ฯลฯ) มีกลุ่มชนชาวไทยยวนและชาว ไทยลาว อพยพไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในช่วงต่างๆ ของประวัติศาสตร์ไทย พวกไทยลาวนั้น มีหลายเผ่า เช่น พวน โข่ง ผู้ไท ครั่ง ฯลฯ ซึ่งอพยพย้ายถิ่นเข้ามา เพราะสงคราม หรือสาเหตุอื่นๆ คนไทยพวกนี้ยังรักษาวัฒนธรรม และเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นไว้ได้ โดยเฉพาะวัฒนธรรมการทอผ้าของผู้หญิงที่ใช้เทคนิคการทำตีนจก และขิด เพื่อตกแต่งเป็น ลวดลายบนผ้าที่ใช้ใช้ในเทศกาลต่างๆ หรือ ใช้ทำที่นอน หมอน ผ้าห่ม ผ้าเช็ดหน้า ผ้าขาวม้า ฯลฯ แม้ว่าในปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจและสังคม เปลี่ยนไปมาก คนไทยเหล่านี้ก็ยังยึดอาชีพทอผ้า เป็นอาชีพรองต่อจากการทำนาซึ่งเป็นอาชีพหลัก และเช่นเดียวกันกับผ้าในภาคเหนือ ลวดลายที่ ตกแต่งบนผืนผ้าที่ทอ โดยกลุ่มชนต่างเผ่ากัน ใน ภาคกลางนี้ ก็มีลักษณะและสีสันแตกต่างกัน จนผู้ที่ศึกษาค้นเคย สามารถจะระบุแหล่งที่ผลิตผ้าได้จากลวดลายและสี

3. การทอผ้าในภาคอีสานในภาคอีสานมีชุมชนตั้งถิ่นฐานโดยอาศัยบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์จากลำห้วย หนองบึง หรือแม่น้ำ กลุ่มคนไทยเชื้อสายลาวเป็นชนกลุ่มใหญ่ของภาคอีสาน กระจายกันอยู่ตามจังหวัดต่างๆ และมีวัฒนธรรมการทอผ้า อันเป็นประเพณีของผู้หญิง ที่สืบทอดกันมาช้านานเกือบทุกชุมชน แต่ละกลุ่มแต่ละเผ่า ก็จะมีลักษณะและลวดลายการทอผ้า ที่แปลกเป็น ของตัวเองอย่างชัดเจน โดยเฉพาะผ้ามัดหมี่ ผ้าขิด และผ้าไหมหางกระรอก กลุ่มคนไทยเชื้อสายลาว ในอีสานอาจแบ่งคร่าวๆ ได้ดังนี้

ก. กลุ่มจังหวัดเลย นครราชสีมา ชัยภูมิ (ส่วนใหญ่เป็นลาวหลวงพระบาง)

ข. กลุ่มจังหวัดหนองคาย อุดรธานี ขอนแก่น (ส่วนใหญ่เป็นลาวเวียงจันทน์)

ค. กลุ่มจังหวัดนครพนม สกลนคร กาฬสินธุ์ (ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้ไท)

ง. กลุ่มจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร ร้อยเอ็ด มุกดาหาร มหาสารคาม (ส่วนใหญ่เป็น ลาวจำปาศักดิ์)

นอกจากกลุ่มคนไทยเชื้อสายลาวแล้ว ในภาคอีสานยังมีชนกลุ่มอื่นๆ เช่น ข่า กระโซ่ กะเลิง ส่วย และเขมรสูง โดยเฉพาะคนไทยเชื้อสายเขมรนั้น กระจายกันอยู่ในบริเวณจังหวัดศรีสะเกษ สุรินทร์ และบุรีรัมย์ และมี

ประเพณีการทอผ้าที่สืบทอดกันมาช้านาน โดยเฉพาะในจังหวัดสุรินทร์มีหมู่บ้านที่มีชื่อเสียงหลายหมู่บ้าน ทอผ้าชนิดต่างๆ เช่น ผ้าปุมแบบเขมร ผ้าไหมโฮล ผ้าอัมปรม ผ้าลายสาकु เป็นต้น

4. การทอผ้าในภาคใต้ภาคใต้มีแหล่งทอผ้าที่มีชื่อเสียงหลายแห่ง โดยเฉพาะแหล่งทอผ้ายกดินเงินดินทอง ซึ่งสันนิษฐานว่า ได้รับอิทธิพลจากชาวมุสลิม ชาวอาหรับ ที่มาค้าขายตั้งแต่สมัยโบราณ และต่อมาผ้ายกเงินยกทอง ได้กลายเป็นที่นิยมในหมู่ชนชั้นสูงของอาณาจักรไทย ในภาคกลาง บรรดาพวกเจ้าเมือง และข้าราชการหัวเมือง ภาคใต้ จึงต่างสนับสนุนให้ลูกหลาน และชาวบ้านทอกันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน โดยเฉพาะที่เมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา และที่ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ล้วนเคยเป็นแหล่งทอผ้ายก ที่มีชื่อเสียงมากในอดีต เป็นที่กล่าวขวัญถึง และนิยมกันมากในหมู่ขุนนาง สมัยอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ปัจจุบันผ้ายกเมือง นคร มีผู้บริจาคให้แก่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช และจัดแสดงให้ประชาชนชมอยู่ในห้องผ้าของ พิพิธภัณฑสถานจำนวนมาก แต่ช่างทอที่มีชื่อเสียงเสียชีวิตไปแล้วเป็นส่วนใหญ่ และมีผู้สืบทอดความรู้ไว้น้อยมาก จึงไม่มีการทอกันเป็นล่ำเป็นสันเหมือน สมัยโบราณ

นอกจากผ้ายกดินเงินดินทองแล้ว ก็มีการทอผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองใช้กันหลายแห่งในภาคใต้ เช่น ทอผ้าขาวม้า ผ้าฝ้ายยกดอก ผ้าหางกระรอก ผ้าโสร่ง ผ้าตาลัดงา เป็นต้น ปัจจุบันนี้ก็ได้มีการฟื้นฟูส่งเสริม และทอผ้า สำหรับใช้สอยในชีวิตประจำวันอยู่หลายแห่ง เช่น ที่เกาะยอ จังหวัดสงขลา และที่ตำบลพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น

ความสำคัญของผ้าทอพื้นเมือง

การทอผ้านับเป็นหัตถกรรมอย่างหนึ่งที่ทำสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน ตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัย เป็นราชธานี สันนิษฐานจากประวัติศาสตร์ไทยได้กล่าวไว้ จากหลักฐานการ

แต่งกายของพระมหากษัตริย์ เจ้านาย ข้าราชการ คหบดี ในสมัยนั้นและ ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับเรื่องการส่งส่วย มักกล่าวว่า "ส่งผ้าทอเป็นมัด น้ำผึ้ง ไม้หอม" และอื่น ๆ เป็นเครื่องราชบรรณาการ การทอผ้านับว่าเป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่ผู้เป็นช่างทอจะต้องมีความสามารถในการใช้ สีของเส้นด้ายประกอบกันให้เกิดความสวยงามเหมาะสม และการแต่งแต้มสีทำให้เกิดลวดลาย การย้อม โดยเฉพาะผ้าที่เรียกว่า "ผ้ามัดหมี่" หากผู้ใดได้จับชมแล้วยากที่จะวางลงได้

การทอผ้านับเป็นสถาปัตยกรรมอีกด้วย เพราะช่างทอผ้าต้องออกแบบลายผ้าของ ตนเองขึ้นมา โดยการนำลักษณะต่าง ๆ ของธรรมชาติเช่น ดอกไม้ ดาว เดือน สัตว์ ของใช้ มาคิดประดิษฐ์ประดอยเป็นลายผ้า จนมีชื่อเรียกตามลักษณะของสิ่งเหล่านั้น เช่น ดอกแก้ว บ้าง กระเบี้ย (ผีเสื้อ) รันร่ม ขอคำเดือน ขิด สำรวจ(จรวด) หงส์ และมีการพัฒนาลายผ้าจากที่คิดให้มีความซับซ้อนสวยงามยิ่งขึ้น เช่น ลายขอซ้อนน้อย(เล็ก) ซ้อนใหญ่ ลายดำน้อย ด้านกลาง ด้านใหญ่ หงสน้อย ลายหงส์ใหญ่

การสืบทอด การถ่ายทอด ในสมัยโบราณผู้คนเรียนรู้หนังสือน้อยหรือแทบไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนเลย โดยเฉพาะผู้หญิง ซึ่งต้องมีหน้าที่ในงานบ้านเลี้ยงลูก ทำงานทอผ้า เพื่อใช้ในการนุ่งห่มของคนในครอบครัวหลังจากเวลาว่างจากการทำไร่ทำนา อาศัยเวลา กลางคืนบ้าง เวลาหยุดพักเพื่อรอคอยการเก็บเกี่ยวผลผลิตบ้าง นับว่าเป็นงานหนักพอสมควรสำหรับหญิงไทย เพราะเมื่อเลิกงานประจำวันแล้วยังต้องมาประกอบอาหารดูแลลูก ๆ และสามี

ให้รับประทานอาหารจนอิ่มและเข้านอนแล้ว ตนเองก็ยังมิได้พักผ่อนหลับ นอนยังต้องนั่งเก็บฝ้าย (เก็บสิ่งเจือปนออกจากปุยฝ้าย) เช่นฝ้าย ดัดฝ้าย มัดหมี่ เพื่อเตรียมไว้เมื่อว่างเว้นจากการทำงานจริง ๆ แล้วจึงจะทำการทอผ้า การถ่ายทอดเทคโนโลยีต่าง ๆ ในสมัยนั้น ต้องอาศัยความจำจากการปฏิบัติ จึงทำให้เกิดความชำนาญ ไม่มีการบันทึกเป็นภาพหรือลายลักษณ์อักษรแต่อย่างใด ถ่ายทอดจาก แม่สู่ลูก หรือเครือญาติใกล้ชิด จึงเปรียบเสมือนเป็นการสืบสายเลือดเลยทีเดียว การทอผ้าแต่โบราณจะใช้ใยไหม และใยฝ้ายเป็นวัตถุดิบหลักในการทอผ้า เพราะไม่มีเส้นใยสังเคราะห์อื่นใดที่จะมาแทนเส้นใยไหมและฝ้ายได้ดี บางกลุ่มบางสถานที่ได้นำวัสดุอื่นมาใช้ เช่น ป่าน ใบสับปะรด ใบเตยหนามป่อ มาทำเป็นวัสดุในการทอผ้า แต่ก็ไม่ได้รับความนิยมเพราะ ไม่เกิดความนิ่ม ทำให้ระคายเคืองร่างกาย สู้ใยไหม และฝ้ายไม่ได้

ผ้าทอเป็นสัญลักษณ์ของคนในแต่ละชุมชน แสดงถึงเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ และความแตกต่างทางวัฒนธรรม ผ้าทอยังคงเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่แก่งจนถึงตาย และมีบทบาทสำคัญทั้งในแง่เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม การทอผ้าเริ่มจากการสาน มนุษย์เริ่มสานต้นหญ้าอ่อนเพื่อใช้ใส่วัสดุสิ่งของ และต่อมากลายเป็นเสื่อและตะกร้า และพัฒนามาเป็นวิธีการทอต้นพืชเพื่อเป็นเส้นที่ยาวและทำให้เหนียวขึ้น สามารถรับน้ำหนักได้มากขึ้น จนกระทั่งมีการคิดค้นวัสดุการทอจากพืชมาเป็นเส้นใย เช่น ฝ้าย รู้จักวิธีการทออย่างง่าย คือการนำฝ้ายมาผูกกับหินเป็นเส้นยืน และใช้เส้นพุ่งเข้าไปเวลาทอ ในอดีตเด็กผู้หญิงทุกคนจะถูกฝึกหัดให้รู้จักการทอผ้า และเย็บปักถักร้อย ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ในชุมชนภาคเหนือ ผ้าทอยังคงบทบาททางสังคมและวัฒนธรรมนอกจากบทบาททางการค้า ยังมีการใช้ผ้าในประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ (นุสรา เตียงเกตุ และคณะ น. 48 , 2552)

ดังนั้นการสืบทอดความคิด ความเชื่อ แบบแผนทางสังคม จากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ และพัฒนาศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ ในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิต เพื่อการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมควบคู่กับการพัฒนาเป็นอาชีพและรายได้ของคนชุมชน

การทอผ้าเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่สืบทอดกันมา นอกจากคุณค่าทางศิลปะแล้วยังเป็นการแสดงถึงแบบแผนความเป็นอยู่ในสังคม กระบวนการทอผ้าพื้นเมือง มี 2 ขั้นตอน คือ

1.การปั่นฝ้าย ซึ่งกว่าจะได้เส้นใยต้องผ่านกรรมวิธี หลายอย่าง ดังนี้

- 1.1 การอัดฝ้าย เป็นเครื่องมือที่ใช้หนีบฝ้ายเพื่อเอาเมล็ดออก
- 1.2 การยี่งฝ้าย เป็นการเครื่องมือที่ทำให้ผ้าพองเป็นปุยฝ้าย
- 1.3 การผัดฝ้าย เป็นการพันหรือม้วนปุยฝ้ายให้เป็นหลอดหรือเป็นหางยาว โดยใช้ไม้คล้ายตะเกียบ
- 1.4 การปั่นฝ้าย เป็นการนำหางฝ้ายมาปั่นเป็นเส้นใย
- 1.5 การเปียฝ้าย คือการนำเส้นฝ้ายที่ได้จากการปั่นมาพันเป็นเป็นใจฝ้ายสำหรับทอผ้า

2. การทอผ้า ซึ่งใช้เครื่องมือในการทอผ้า คือ กี่ หรือกี่เมือง มีลักษณะเป็นโครงไม้ประกอบด้วยเสา 4 ต้น มีคานรับ มีที่นั่งสูงเหนือพื้นดิน มีคานพาดสำหรับแขวนฟืมและเขา ส่วนประกอบของกี่ ประกอบด้วย

- 2.1 ฟืม ซึ่งเป็นอุปกรณ์สำคัญในการแขวนฝ้ายเส้นยืน ให้อยู่ในระยะห่างกันตามความละเอียดของเนื้อผ้าที่ต้องการ

- 2.2 เขา หรือตะกอก เป็นแผงเชือกที่มีไม้ 2 อันเป็นตัวยึด ใช้แบ่งฝ้ายออกเป็นหมู่ เพื่อจัดชั้นของเส้นฝ้าย
- 2.3 กระจสวย ใช้บรรจุแกนหลอดด้ายเส้นพุ่ง
- 2.4 ไม้เหยียบหรือไม้ตั้นย่า สำหรับเหยียบให้เขายกขึ้นลง ก่อนสอดด้ายพุ่ง
- 2.5 ผัง ใช้สำหรับชิงหน้าผ้าให้ตึงริมผ้าไม่ย่น
- 2.6 ฝ้าย ใช้หรีฝ้ายเส้นยืนไม่ให้พันกันเวลาทอ
- 2.7 สะป้านหรือไม้พันผ้า ใช้เก็บผ้าทอที่ทอเสร็จแล้วด้านหน้าของที่นั่ง
- 2.8 เชือกผูก ใช้สำหรับต่อเครื่องทอหรือชุดฝ้ายเส้นยืนให้ตึง

ก่อนเริ่มขั้นตอนการทอผ้า ผู้ทอจะต้องมีการวางแผนว่าต้องการผ้าแบบใด เพื่อกำหนดขนาดของฟืม สีและลวดลาย เพื่อเลือกเส้นใยและเทคนิคการทอกล้วยาณี

วัฒนธรรมการใช้ผ้าในวิถีชีวิตแบบไทย

ผ้าทอลายน้ำไหล เป็นผ้าพื้นบ้านของกลุ่มล้านนาตะวันออก เป็นศิลปะที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวลวดลายเหมือนสายน้ำไหลอยู่ในลายผ้า พัฒนามาจากลายผ้าของชาวลื้อ เช่นภาพจิตรกรรมในฝาผนังวิหารวัดภูมินทร์เป็นฝีมือช่างสกุลลื้อ มีรูปผู้หญิงและลวดลายผ้าขึ้นของผู้หญิงลื้อ(วิสุตา สาณะเสน. น.150 , 2545)

ในสมัยแรกการทอลายน้ำไหลนิยมใช้ไหมเงินและไหมคำทอค้นลายผ้าตรงส่วนที่เป็นรอยหยักของกระแสน้ำ จากนั้นก็ใส่ลายมุกรูปสัตว์แทรกไว้อีกเพื่อที่จะแสดงว่าผู้ที่คิดลายน้ำไหลไม่ได้หยิบแบบชาวลื้อมาทั้งดุ้นเหมือนการลอกแบบทอผ้าในสมัยนี้

ลักษณะเฉพาะของผ้าลายน้ำไหล คือ กรรมวิธีในการสอดสีเส้นด้ายให้มีลายน้ำไหลในผืนผ้า ผ้าทอหรือช่างทอจะต้องมีความชำนาญในการสร้างแบบในขณะที่ทอ เมื่อถึงที่ค้นลายจะหยิบด้ายสีต่าง ๆ ที่ใช้เป็นลายซึ่งวัดขนาดไว้แล้ว นำด้ายสีสอดลงไปในด้ายยืน จากนั้นใช้มือจับฟืม (ฟันหวี) กระแทกเส้นด้ายที่สอดสีที่มีความยาวต่างกันในแถวที่ 2-3-4-5 และต่อไปตามความกว้างของผ้า หากผู้ทอไม่ชำนาญหรือจำลายผ้าไม่ได้ สายน้ำไหลในลายผ้าอาจไม่ตรงกัน ปัจจุบันมีการทอด้วยผ้าฝ้ายและด้ายใยสังเคราะห์บางส่วน การทออาจทอทั้งผืนหรือทอเฉพาะที่เชิง

ผ้าทอลายน้ำไหลจะเรียกชื่อเรียกกันตามลักษณะการทอ เช่นลายยาวและเป็นคลื่นเหมือนบันได เหมือนสายน้ำไหล เรียกว่า ลายน้ำไหล (แบบดั้งเดิม) หรือลายหยักของน้ำคล้ายจรวดพุ่ง เรียกว่าลายจรวด ลายน้ำไหลมาต่อกันมีช่องว่างตรงกลางเติมเส้นลายขอเล็ก ๆ แยกออกรอบตัวมองดูคล้ายดอกไม้ หรือแมงมุม เรียกลายดอกไม้หรือลายแมงมุม เป็นต้น

ประเภทของผ้าทอไทย

รูปภาพที่ 7 ผ้าไหมของไทย

ผ้าเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ของการดำรงชีวิตของมนุษย์ นอกจาก อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ในสังคมเกษตรจะมีการทอผ้าเพื่อใช้สอยภายในครอบครัว โดยการถ่ายทอดวิธีการทอผ้าให้แก่สมาชิกที่เป็นเพศหญิง ซึ่งนับว่าเป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรม

การทอผ้าของไทยมีมาแต่โบราณ จากอดีตถึงปัจจุบันมนุษย์ได้พัฒนาการทอผ้าทั้งรูปแบบ เทคนิคการย้อมสี และการออกแบบลวดลาย ดังปรากฏในจดหมายเหตุและพงศาวดารครั้งสมัยสุโขทัย อยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีการทอผ้าตามกลุ่มชนต่างๆของไทย เช่น ข่า กระเส้า กระเลิง ส่วย ฯลฯ

ผ้าทอ ในประเทศไทยแสดงถึง ศิลปะภูมิปัญญาของชุมชน ซึ่งแบ่งประเภทของผ้าทอได้เป็นสองประเภทตามวัตถุประสงค์ในการทอ และกรรมวิธีในการทอ คือ

ผ้าทอที่แบ่งตามวัตถุประสงค์ที่ใช้

ฝ้าย เป็นพืชเศรษฐกิจที่ปลูกทั่วไปในทุกภาคของประเทศไทย เป็นพืชเขตร้อน ชอบดินปนทราย และอากาศโปร่ง ไม่ชอบที่ร่ม เส้นใยของฝ้ายจะดูดความชื้นได้ง่าย และเมื่อดูดความชื้นแล้วจะระเหยเป็นไอน้ำ ดังนั้นเมื่อสวมใส่เสื้อผ้าที่ทำด้วยผ้าฝ้ายจะมีความรู้สึกเย็นสบาย

ไหม เส้นใยไหมได้จากตัวไหม ซึ่งส่วนใหญ่นิยมเลี้ยงไหมกันใน ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง ตัวไหมมีลักษณะคล้ายหนอน เมื่อแก่ตัวจะชักใยหุ้มตัวของมันเอง เรียกว่า รังไหม รังไหมนี้จะนำมาสาวเป็น เส้นไหม แล้วจึงนำไปฟอกด้วยการต้มด้วยด่างและนำมาทอเพื่อให้เกิดเส้นไหม หลังจากนั้นจึงนำมาย้อมสีและนำไปทอเป็นผืนผ้าตามที่ต้องการ เส้นไหมมีคุณสมบัติ ลื่น มัน และยืดหยุ่นได้ดี

ผ้าทอที่แบ่งตามกรรมวิธีในการทอ

ซึ่งมีชื่อเรียกต่างกันไปตามลวดลายที่เกิดจากการทอบนผืนผ้า ยกตัวอย่างเช่น

ผ้ามัดหมี่กรรมวิธีการทอที่ทำให้ให้เกิดลวดลายโดยการย้อมเส้นฝ้ายให้ต่าง โดยการผูกมัดให้เกิดช่องว่าง การทอผ้ามัดหมี่แต่ละผืนต้องใช้เวลาและความประณีต โดยจัดเรียงเส้นไหมและฝ้ายให้สม่ำเสมอ คงที่ กรรมวิธีต้องเรียงลำดับก่อนหลังให้ถูกต้อง เพื่อทำให้เกิดลวดลายสวยงามตามต้องการ

ผ้าจากการทอจึงเป็นกรรมวิธีของการทอและ การปักผ้าไปพร้อมๆกัน การทอลวดลายใช้วิธีการเพิ่มด้าย เส้นพุ่งพิเศษเข้าเป็นช่องๆไม่ติดต่อกันตลอด หน้ากว้างของผ้า ซึ่งจะได้โดยใช้ไม้หรือชนมนั้น หรือนิ้วมียกขึ้น เป็นการทอผสมการปักลายๆ

ผ้าซิดการทอผ้าด้วยกรรมวิธี เชี่ยว หรือสะกิดเส้นด้ายขึ้น แล้วสอดเส้นพุ่งไปตามแนวเส้นยืน จึงหว่ากระ สอดเส้นด้ายพุ่งจะทำให้เกิดลวดลายรูปแบบต่างๆ

ผ้าแพรวาผ้าทอมือด้วยกรรมวิธีทอให้เกิดลวดลาย ลักษณะผสมกันระหว่างลายซิดกับลายจก ผ้าแพรวา ต้องมีหลายๆลายอยู่ในผืนเดียวกัน

ผ้ายกดอกกรรมวิธีการทอให้เกิดลวดลายในการยกตะกรอแยกด้ายเส้นยืน แต่ไม่ได้เพิ่มเส้นด้ายยืน หรือ เส้นพุ่งพิเศษเข้าไปในผืนผ้า แต่ในบางครั้งจะยกดอกด้วยการเพิ่มเส้นพุ่ง จำนวน สองเส้น หรือมากกว่านั้นเข้าไป ลายผ้าทอ

ลวดลายและสัญลักษณ์ในผ้าไทย

ผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองของไทยที่ทอกันตามท้องถิ่นต่างๆ ในปัจจุบันนี้เต็มไปด้วยลวดลาย และสัญลักษณ์ ต่างๆ มากมาย ซึ่งผู้ใช้ผ้าในยุคปัจจุบันอาจไม่เข้าใจความหมาย และมองไม่เห็นคุณค่า

ลวดลายและสัญลักษณ์เหล่านี้ บางลายก็มีชื่อเรียกสืบต่อกันมาหลายชั่วคน บางชื่อก็เป็นภาษาท้องถิ่น ไม่ เป็นที่เข้าใจของคนไทยในภาคอื่นๆ เช่น ลายเอี้ย ลายปักจั่น ฯลฯ บางชื่อก็เรียกกันมาโดยไม่รู้ประวัติ เช่น ลายแมง มุม ลายปลาหมึก ซึ่งแม้แต่ผู้ทอก็อธิบายไม่ได้ว่าทำไมจึงเรียกชื่อนั้น บางลวดลายก็มีผู้ตั้งชื่อให้ใหม่ เช่น ลาย "ขอ พระเทพ" เป็นต้น สัญลักษณ์ และลวดลายบางอย่าง ก็เชื่อมโยงกับคติและความเชื่อของคนไทยพื้นบ้าน ที่นับถือ สืบต่อกันมาหลายๆ ชั่วอายุคน และยังสามารถเชื่อมโยงกับลวดลายที่ปรากฏอยู่ในศิลปะอื่นๆ เช่น บนจิตรกรรมฝา ผนัง และสถาปัตยกรรม หรือบางทีก็มีกล่าวถึงในตำนานพื้นบ้าน และในวรรณคดี เป็นต้น

บางลวดลายก็เป็นคติร่วมกับความเชื่อสากล และปรากฏอยู่ในศิลปะของหลายชาติ เช่น ลายขอ หรือลาย กันหอย เป็นต้น ซึ่งนับว่าเป็นลายเก่าแก่แต่โบราณของหลายๆ ประเทศทั่วโลก หากเรารู้จักสังเกต และศึกษา เปรียบเทียบแล้ว ก็จะเข้าใจลวดลาย และสัญลักษณ์ในผ้าพื้นเมืองของไทยได้มากขึ้น และมองเห็นคุณค่าได้ลึกซึ้ง ขึ้นเพื่อง่ายต่อการทำความเข้าใจ เราอาจจะแบ่งลวดลายต่างๆ ได้ดังนี้

รูปภาพที่ 8 ลายพญานาคหรือ งู และปราสาท ผ้าซิดลายนาคและ ปราสาท

รูปภาพที่ 9 ผ้าตีนจก ลายกากบาท (พระอาทิตย์) พระจันทร์ และนก

รูปภาพที่ 10 ลายเส้นตรง ลายซิกแซก ลายตะขอ

1. ลวดลายต้นแบบ

ผ้าพื้นเมืองของไทยเกือบทุกพื้นจะปรากฏลวดลายพื้นฐานบางลายอย่างซ้ำแล้วซ้ำเล่า ลวดลายเหล่านี้ เป็นลายง่าย ๆ ซึ่งปรากฏอยู่บนศิลปะพื้นบ้านประเภทอื่นๆ เช่น เครื่องปั้นดินเผา เครื่อง จักสาน ฯลฯ ทั้งในประเทศไทย และในประเทศอื่นๆ

ลายที่ปรากฏอยู่บนผืนผ้าพื้นเมืองของไทย อาจจะแยกได้ดังนี้

1.1 ลายเส้นตรง หรือเส้นขาด ในทางตรงยาว หรือทางขวาง เส้นเดียว หรือหลายๆ เส้น ขนานกัน

ลายเส้นตรงทางขวางเป็นลายผ้าที่ใช้กันทั่วไปในแถบล้านนาไทยมาแล้วแต่โบราณ จะเห็นได้จากจิตรกรรม วัตถุหินทราย จังหวัดน่าน และวิหารลายคำ วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่

ลายเส้นตรงทางยาวมักพบในผ้านุ่งของคนไทยกลุ่มลาวโซ่ง ลาวพวน เป็นต้น ในภาคอีสาน ลายเส้นตรงยาวสลับกับลายอื่นๆ จะปรากฏอยู่ในผ้ามัดหมี่ ทั้งไหมและฝ้าย และบ่อยครั้งเราจะพบผ้ามัดหมี่อีสาน เป็นลายเส้นต่อที่มีลักษณะเหมือนฝนตกเป็นทางยาวลงมา หรือที่ประดับอยู่ ในผ้าตีนจก เป็นเส้นขาดเหมือนฝนตก หรือลายเส้นขาดขวางเหมือนเป็นทางเดินของน้ำ เป็นต้น

ลายเส้นตรงทั้งเส้นขวางและเส้นดิ่งนั้น ยังเป็นลวดลายที่พบในผ้าของพวกลัวะ และพวกกะเหรี่ยงอีกด้วย

1.2. ลายพื้นปลา ลายนี้ปรากฏอยู่ตามเชิงผ้าของตีนจกและ ผ้าขิด ตลอดจนเป็นลายเชิงของซิ่นมัดหมี่ของผ้า ที่ทอในหลายๆ ภาคของประเทศไทย ชาวบ้านทาง ภาคอีสานเรียกว่า "ลายเอี้ย" ลายพื้นปลา อาจจะปรากฏในลักษณะทางขวาง หรือทางยาวก็ได้ บางครั้งจะพบผ้ามัดหมี่ที่ตกแต่งด้วยลายพื้นปลา ทั้งผืนก็มี นอกจากนี้ผ้าของชาวเขาเผ่าม้งทาง ภาคเหนือ จะใช้ลายพื้นปลาประดับผ้าอยู่บ่อยๆ

1.3. ลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน หรือลายกากบาท เกิดจากการขีดเส้นตรงทางเฉียงหลายๆ เส้นตัดกัน ทำให้เกิดกากบาท หรือตารางสี่เหลี่ยม ขนมเปียกปูนหลายๆ รูปติดต่อกัน ลายนี้พบอยู่บนผ้าจก ผ้าขิด และผ้ามัดหมี่ โดยทั่วไปทุกภาคของไทย ในลาวและอินโดนีเซีย และบนพรมตะวันออกกลาง ยังพบบนลวดลายผ้าของชาวเขาเผ่าม้ง กะเหรี่ยง ในประเทศไทย และสาธารณรัฐประชาชนจีนด้วย

1.4. ลายขดเป็นวงเหมือนกันหอย หรือตะขอ ลายนี้พบอยู่ทั่วไปเช่นกัน บนผ้าจก ผ้าขิด และผ้ามัดหมี่ของทุกภาค ชาวบ้านภาคเหนือ และภาคอีสานเรียกว่า "ลายผักกูด" ซึ่งเป็นชื่อของพืชตระกูลเฟิร์นชนิดหนึ่ง ในซาราวักของประเทศมาเลเซีย ก็เรียกว่าลาย "ผักกูด" เช่นกัน

ลวดลายต้นแบบทั้ง ๔ ลายที่กล่าวมาข้างต้นนั้น เป็นลวดลายที่มีในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และยังพบว่าเป็นลวดลายที่ตกแต่งอยู่บนภาชนะเครื่องปั้นดินเผาโบราณ ที่ขุดพบ ที่โคกพนม และที่บ้านเชียงอีกด้วย

ลายก้นหอย (spiral) และลายตัวขอ (hook) เป็นลวดลาย และสัญลักษณ์ที่เก่าแก่มากในเอเชีย พบในบอเนียว และหมู่เกาะต่างๆ ในประเทศอินโดนีเซีย และพบในศิลปะของพวกเมารี ในประเทศนิวซีแลนด์อีกด้วย

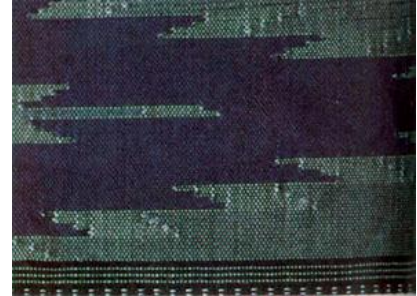
สำหรับที่บ้านเชียงก็พบหลักฐานสำคัญเป็นแม่พิมพ์ดินเผา เข้าใจว่าใช้กลึงพิมพ์ลายผ้า ซึ่งมีลายเป็นเส้นขวาง เส้นยาว และเส้นพื้นปลาด้วย

รูปภาพที่ 11 ผ้าขิดลายกากบาท

รูปภาพที่ 12 ลายพื้นปลาผ้าตีนจก
ลายพื้นปลา

รูปภาพที่ 13 ผ้าลายน้ำไหล

2. ลวดลายที่พัฒนาจากต้นแบบจนเป็นภาพที่สื่อความหมายได้

จากลวดลายต้นแบบข้างต้น ซึ่งเป็นลายง่ายๆ ที่มนุษย์อาจจะคิดขึ้นโดยธรรมชาติ ได้มีการพัฒนาประดิษฐ์เสริมต่อจนเป็นรูปร่างที่ชัดเจนขึ้น จนผู้ดูสามารถเข้าใจความหมายได้ ลวดลายที่พัฒนา จนสื่อความหมายได้ มีปรากฏอยู่ในผ้าพื้นเมืองของไทยอย่างมากมาย

2.1 จากเส้นตรง/เส้นขาด ได้มีการพัฒนาขึ้นมาเป็นลายที่เกี่ยวกับน้ำและความอุดมสมบูรณ์ต่างๆ ในชุมชนเกษตรกรรม

2.2. ลายพื้นปลา ได้มีการพัฒนาเป็นรูปต่างๆ

2.3 กากบาทและขนมเปียกปูน ได้มีการพัฒนาเป็นรูปลายต่างๆ

รูปขนมเปียกปูนภายในบรรจุรูปดาว ๘ เหลี่ยม และภายในของดาว ๘ เหลี่ยม มักจะมีกากบาทเส้นตรงอยู่ หรือบางทีก็ย่อลงเหลือขนมเปียกปูน กากบาทนั้นเป็นลายที่พัฒนาที่พบเห็นบ่อยๆ ในตีนจก และขิดของล้านนา และในมัดหมี่ของภาคอีสาน นอกจากนี้ ยังพบในผ้าของหลายประเทศ เชื่อกันว่า ลวดลายดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์ของดวงอาทิตย์ หรือโคเมท ในภาค อีสานเรียกขานนี้ในผ้ามัดหมี่ว่า ลายโคเม

ลายนี้มีลักษณะขนมเปียกปูนผสมกับลายขอ หรือขนมเปียก มีขายื่นออกมา ๘ ขา พบในผ้าตีนจกหรือขิด และมัดหมี่ เรียกชื่อกันต่างๆ เช่น ลายแมงมุม หรือลายปลาหมึก บางทีลายนี้ อาจจะมีขาเพียง ๔ ขา เรียกว่า ลายปู ปรากฏบนผ้ายกดอก หรือผ้ามัดหมี่ ซึ่งบางแห่งนิยมเรียกว่า ลายดอกแก้ว หรือลายดอกพิกุล

2.4 จากลายตัวขอหรือก้นหอย ได้มีคนนำมาเป็นลายต่างๆ ลายนี้ปรากฏอยู่ทั่วไปบนผ้าจกและขิดของไทย ลือในภาคเหนือ และบนลายมัดหมี่ของภาคอีสาน มักจะเรียกว่า ลายขอหรือขอนาค เพราะต่อๆ มาพัฒนาเป็นลายนาคเกี่ยว หรือลายนาคชูสน

ลายนี้ปรากฏบนผ้าตีนจกของล้านนาเกือบทุกผืน มักจะเข้าใจว่า เป็นนกกหรือหงส์หรือห่าน และมักจะปรากฏอยู่เป็นคู่ๆ โดยมีลายเหมือนฝนตกอยู่ข้างบน และมีลายภูเขา หรือลายน้ำไหลอยู่ข้างล่างด้วย ลายนกนี้ยังปรากฏบนผ้าของไทยลื้อ เช่น ผ้าเซ็ดหน้า

ลายนี้พบบ่อยๆ ตามเชิงผ้าตีนจกของภาคเหนือ และผ้าของชาวเขา และยังพบบ่อยๆ บนผ้า และพรหมของประเทศอื่นๆ ในประเทศไทยยังไม่ มีใครอธิบายลายนี้ไว้ชัดเจน นอกจากว่าเป็นลาย ที่พัฒนามาจากลายขอ หรือลายก้นหอย บางคนเห็นว่าเป็นสัญลักษณ์ของกบและลูกอ๊อด

3. ลวดลายที่เชื่อมโยงกับคติความเชื่อของคนไทย

ลวดลายและสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในศิลปะผ้าทอไทยนั้น เชื่อกันว่า มีความเชื่อมโยงกับคติความเชื่อของคนไทย ที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ เราอาจศึกษาเปรียบเทียบลวดลายสัญลักษณ์เหล่านี้ กับสัญลักษณ์อย่างเดียวกันที่ปรากฏอยู่ในศิลปะประเภทอื่นๆ เช่น ในจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และแม้แต่ใน ตำนานพื้นบ้านที่เล่าขานสืบทอดกันมา หรือใน วรรณกรรมต่างๆ ลวดลายที่เชื่อมโยงกับความ เชื่อพื้นบ้านไทยอย่างเห็นได้ชัด มีดังนี้

สัญลักษณ์งูหรือนาค งูหรือนาคปรากฏอยู่ในลายผ้าพื้นเมืองของคนไทยกลุ่มต่างๆ เกือบทุกภูมิภาคของประเทศ โดยเฉพาะในล้านนา และในอีสาน นอกจากนี้ยังพบในศิลปะของกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลไท ที่อาศัยอยู่นอกดินแดนของไทยในปัจจุบัน เช่น ในสิบสองปันนา ในลาว อีกด้วย

นักวิชาการหลายคนเชื่อว่า งูหรือนาคเป็นสัญลักษณ์สำคัญร่วมกันของสังคมที่มีวัฒนธรรมน้ำ ดังนั้นงูหรือนาค จึงปรากฏอยู่ในศิลปะ และคติความเชื่อของหลายๆ ประเทศมาแต่โบราณกาล

ในศิลปะการทอผ้าของชาวไทยในล้านนา และในอีสาน แม้ในสิบสองปันนาของสาธารณรัฐประชาชนจีน ในรัฐฉานของพม่า และในลาว ก็มักจะเต็มไปด้วยสัญลักษณ์งูหรือนาคประดับประดาในที่ต่างๆ เช่น ในผ้าซิ่นของชาวไทยลื้อ ในจังหวัดน่าน และจังหวัดเชียงราย มักจะมีลายที่เรียกกันมากมายหลายชื่อ เช่น ลายงูลอย ลาย นาค ปราสาท ลายขนาค ลายนาคกระโจม ในผ้า มัดหมี่ของอีสานก็มักจะมีงูและลายนาคในชื่อ ต่างๆ กันอีก เช่น ลาย นาคปิก ลายนาคเกี่ยว ลายนาคชูสน ฯลฯ

ในแถบลุ่มแม่น้ำโขง คนไทยและคนลาว ต่างมีความเชื่อสืบทอดกันมาเรื่องพญานาค ซึ่งอาศัยอยู่ที่เมืองบาดาล ได้แม่น้ำโขง จนกระทั่งทุกวันนี้ผู้คนในแถบนี้นักยังเชื่อว่า เวลามิงานบุญประเพณี เช่น งานไหลเรือไฟ พญานาคก็จะขึ้นมาเล่นลูกไฟด้วย ดังที่มีผู้เห็นลูกไฟขึ้นจากลำน้ำ ในช่วงเทศกาลงานไหลเรือไฟเป็นประจำเกือบทุกปี

สัญลักษณ์นกกหรือห่านหรือหงส์ นกกหรือหงส์เป็นสัญลักษณ์สำคัญที่ปรากฏอยู่ในศิลปะผ้าทอพื้นบ้าน ในภาคเหนือของไทยเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ก็มีปรากฏมากในผ้าทอมือของลาวสิบสองปันนา และในหมู่พวกคนไทในเวียดนาม

ในสถาปัตยกรรมล้านนา และล้านช้าง จะพบนกกหรือหงส์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญประดับอยู่บนหลังคาโบสถ์ คู่กับสัญลักษณ์นาค หรือบางแห่งก็มีแต่หงส์ประดับอยู่ตามจุดต่างๆ ในวัด

ในสิบสองปันนา สัญลักษณ์นกกหรือหงส์หรือนกยูง จะปรากฏอยู่ทั่วไปทั้งในจิตรกรรม สถาปัตยกรรม และบนผืนผ้า นกยูงเป็น สัญลักษณ์ที่รัฐบาลจีนปัจจุบันได้นำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ของยูนาน และได้มีการประดิษฐ์นาฏลีลาสมัยใหม่ ซึ่งใช้แสดงเป็นสัญลักษณ์ของชาวไทลื้อในสิบสองปันนา เรียกว่า ระบำนกยูง ในพม่า หงส์เป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญ พบในศาสนสถาน และในโบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับราชวงศ์พม่า

ในผ้าตีนจกที่ทำด้วยฝ้ายจากหาดเสี้ยว ในอำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย จากอำเภอ น้ำอ่าง จังหวัดอุดรธานี จากอำเภอคูบัว จังหวัด ราชบุรี และชิ้นตีนจกทั้งไหมและฝ้ายของจังหวัด เชียงใหม่ รวมทั้งชิ้นที่มีตีนจกดินเงินดินทอง ล้วนแต่เต็มไปด้วยสัญลักษณ์ นกคู่ หรือ หงส์คู่ กินน้ำรวมกัน เป็นองค์ประกอบเล็กๆ ของตีนจกแทบจะทุกชิ้น

นอกจากนี้ในทุ่งหรือธงที่ชาวไทยพื้นเมือง แถบจังหวัดน่าน และเชียงราย ถวายวัดในงานบุญ มักจะมีลายปราสาท ลายต้นไม้ ฯลฯ ประดับอยู่ เป็นลายใหญ่ๆ แต่ก็จะต้องมีองค์ประกอบเป็นนกหรือหงส์อยู่เป็นจำนวนมากเช่นกัน

หงส์ตามคติไทย และคติฮินดู-พุทธ ถือว่าเป็นสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับตำนานในศาสนา เช่น หงส์ เป็นพาหนะของพระพรหม เป็นต้น และในศิลปะไทยก็ถือว่าหงส์เป็นของสูง จึงได้เชิญมาเป็นสัญลักษณ์ของเรือพระราชพิธี คือเรือสุพรรณหงส์ ซึ่งใช้ในพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ

ศิลปะการทอผ้าของไทยในภาคต่างๆ ที่ยังมีผู้สืบทอดเทคนิคการทอ อนุรักษ์ และพัฒนากันอยู่ ได้แก่ การทอลายขิด คือ การคัดเก็บยกเส้นด้าย ยืนพิเศษ ให้เกิดเป็นลวดลาย แล้วสอดเส้นด้ายพุ่งไปตลอดแนวของความกว้างของหน้าผ้า ทำให้เกิดลายขิดในแต่ละแถวเป็นลายขิดสลับเดียวกัน

การยก เป็นเทคนิคการทอ ยกให้เห็นเด่นชัด มีลักษณะคล้ายกับการทอลายขิด แต่ใช้เส้นพุ่งพิเศษ เช่นไหม ดิ้นเงิน ดิ้นทอง มีชาย มีเชิง ซึ่งขั้นตอนยุ่งยากกว่าผ้าทอลายขิดมาก

การจก เป็นเทคนิคการทอลวดลายบนผืนผ้า ด้วยวิธีการเพิ่มด้ายพุ่งพิเศษเข้าไป ขณะที่ทอเป็นช่วงๆ ไปติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผ้า กระทำโดยใช้ไม้หรือขนเม่นหรือนิ้วมือ ยกหรือจกด้วยเส้นยืนขึ้น แล้วสอดเส้นพุ่งพิเศษต่อไป ตามจังหวะของลวดลาย สามารถสลับสีได้หลากหลายสี

การทอลายน้ำไหล เป็นเทคนิคการทอ แบบลายขัดธรรมดา แต่ใช้ด้ายหลากสีพุ่งเกาะ เกี่ยวกันเป็นช่วงๆ ให้เกิดจังหวะของลายน้ำไหล เป็นลักษณะเฉพาะของชาวเมืองน่าน เรียกกรรมวิธี การทอนี้ว่า "ล้วง" แต่ชาวไทลื้ออำเภอเชียงของ และเชียงคำ จังหวัดเชียงราย เรียกว่า"เกาะ" เทคนิคนี้อาจดัดแปลงพัฒนาเป็นลายอื่นๆ เรียกว่าลายผักแว่น ลายจรวด ฯลฯ เป็นต้น

การยกมุก เป็นเทคนิคการทอ โดยใช้เส้นยืนพิเศษเพิ่มบนที่ทอผ้า ลายยกบนผ้าเกิดจากการใช้ตะกอ ลอยยกด้ายยืนพิเศษ ลวดลายที่เกิดจากเทคนิคนี้คล้ายกันมากกับลวดลายที่เกิดจากเทคนิค ขิด จก แต่จะแยกไม่ได้เลยสำหรับผู้ที่ไม่เข้าใจเรื่องเทคนิคการทอผ้าที่ลึกซึ้ง ชาวไทยพวนที่ตำบลหาดเสี้ยว จังหวัดสุโขทัย และที่ อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ใช้เทคนิคนี้ในการทอ ส่วนที่เป็นตัวขึ้น บางครั้งอาจจะนำเชิงขึ้นมาต่อ เป็นตีนจกเรียกว่าขึ้นมุก

การมัดหมี่ เป็นเทคนิคการมัดเส้นพุ่ง หรือเส้นยืน ให้เป็นลวดลายด้วยเชือกกล้วย หรือเชือกฟาง ก่อนนำไปย้อมสี แล้วกรอด้วยให้เรียงตามลวดลาย ร้อยใส่เชือก แล้วนำมาทอ จะได้ลายมัดหมี่ที่เป็นทางกว้างของผ้า เรียกว่า มัดหมี่ เส้นพุ่ง ซึ่งเป็นที่นิยมในบ้านเรา มีการทำผ้ามัดหมี่เส้นยืนบ้างในบางจังหวัดเช่นจังหวัดเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ราชบุรี เพชรบุรี ส่วนใหญ่เป็นผ้า ชาวเขา บางผืนใช้การทอสลับกับลายขิด ซึ่งช่วย เพิ่มความวิจิตรงดงามให้แก่ผืนผ้า

ผ้าทอกับโอกาสที่ใช้

1. ผ้าพื้นทอโดยการใช้ไหมเส้นพุ่ง และไหมยืนสีเดียวเท่านั้น เช่น ไหมพุ่งเป็นสีเขียว ไหมเส้นยืนเป็นสีทอง ใช้เป็นผ้านุ่ง หรือในโอกาสอื่นๆ
2. ผ้าสไบมีลักษณะคล้ายผ้าขาวม้า ใช้พาดบ่าในงานบวช งานบุญ และงานรื่นเริงต่างๆ
3. ผ้าโสร่งเป็นผ้านุ่งสำหรับผู้ชาย ใช้นุ่งอยู่กับบ้าน หรือใส่ไปในงานพิธีต่างๆ และเป็นผ้าไหว้พ่อ - แม่ ของเจ้าบ่าวเจ้าสาว

4. ผ้านุ่งใช้นุ่งอยู่กับบ้าน ใช้ในงานพิธี ใช้เป็นผ้าไหว้ในงานแต่งงาน ได้แก่ผ้าพื้น
5. ผ้าเก็บใช้สำหรับพาดบา ไปวัด หรืองานพิธีต่างๆ

เทคนิคการทอผ้า

1. มัดก่าน (มัดหมี่) คือลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้าหลังจากการมัดลายที่ด้ายเส้นพุ่งด้วยเชือกก่อนนำไปย้อมสี เพื่อให้เกิดลวดลายบนด้ายเส้นพุ่ง ก่อนนำไปทอเป็นผืนผ้า
 2. จก เป็นการทอลวดลายบนผืนผ้าด้วยวิธีเพิ่มเส้นด้ายพุ่งพิเศษเข้าไป เป็นช่วง ๆ ไม่ติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผ้า โดยใช้ไม้หรือขนเม่นหรือนิ้วมียกหรือจกด้ายเส้นยืนขึ้นแล้วสอดเส้นด้านพุ่งพิเศษเข้าไป
 3. ชิด เป็นการลวดลายบนผืนผ้าด้วยวิธีเพิ่มด้ายพุ่งพิเศษเข้าไปเช่นเดียวกับจกแต่ทำติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผ้า กระทำโดยใช้ไม้ค้ำ หรือเขาที่ทำเป็นพิเศษ นอกจากเขาที่ทอแบบธรรมดา
 4. ยกดอก เป็นการทอลวดลาย จากวิธีการยกเขาแยกเส้นยืนขึ้นลง แต่ไม่ได้เพิ่มด้ายเส้นพิเศษเข้าไปในผืนผ้าเหมือนการจก
 5. เกาะหรือล้วง เป็นการทอแบบเกาะใช้เส้นด้ายพุ่ง หลาย ๆ สี เป็นช่วง ๆ ทอด้วยเทคนิคธรรมดาโดยการเกี่ยวและผูกเป็นห่วงรอบด้ายเส้นยืน เพื่อเพิ่มความแข็งแรงให้กับเนื้อผ้า
 6. มุก เป็นการทอให้เกิดลวดลายโดยเพิ่มด้ายเส้นยืนพิเศษ โดยใช้เขาซึ่งด้ายเส้นยืนพิเศษนี้ไว้ เหนือด้ายเส้นยืนธรรมดา ลวดลายจะเกิดจากด้ายเส้นยืนพิเศษไม่ใช่ด้ายเส้นพุ่ง
- ลักษณะผ้าทอแต่ละประเภท จะแยกออกเป็น ผ้าจีน ผ้าเช็ด ตุ่ง ผ้าห่อคัมภีร์ ผ้าหลบ(ผ้าปูที่นอน) ผ้าห่ม ถุง ยาน ผ้าขาวม้า ซึ่งล้วนต้องใช้เทคนิคการทออย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างผสมกันไป(สมเจตน์ วิมลเกษม.น.15 , 2535)

สำหรับผ้าจีนเมืองน่าน คือผ้าทอที่เย็บเป็นถุง สำหรับผู้หญิงนุ่ง มีขนาดความยาว สั้น กว้าง แคบ แตกต่างกันไปตามรูปร่างของผู้นุ่ง มีหลายแบบตามชื่อเรียก ดังนี้

1. จีนก่าน
2. จีนคำเคิบ
3. จีนเชียงแสน
4. จีนป่อง
5. จีนม่าน
6. จีนน้ำไหล

คุณสมบัติผ้าทอ

คุณสมบัติอันมีค่าของผ้าทอผ้าไหมไทยที่มีชื่อขจรขจายไปสู่ทุกภูมิภาคของโลก (จากการมอง) มีสองลักษณะคือ

1. การมองในลักษณะภายนอก คือผ้าไหมไทยนั้น เมื่อมองแล้วจะมีความงามเป็นประกาย มีความตรึงใจ และทำให้หลงใหลในสีสันอันงดงาม และคุณงามความดีเมื่อใครได้สวมใส่ผ้าไหมไทยจะแสดงถึงความมีรสนิยมสูง
2. การมองในลักษณะของการได้สวมใส่หรือสัมผัส เมื่อได้สวมใส่ผ้าไหมแล้วทำให้เกิดความสุขและความภูมิใจ คุณสมบัติที่เบ้าตัวของผ้าไหม ทำให้มีความรู้สึกสบาย

ผ้าไหมไทยได้รับการยอมรับว่าเป็นราชินีของเส้นใยทั้งหมดที่มีอยู่ในโลกปัจจุบัน ผ้าไหมหรือผลิตภัณฑ์จากไหมนั้นบอบบาง จึงต้องปฏิบัติรักษาอย่างพิถีพิถันอย่างน้อยทุกคนก็ทราบดีอยู่แล้วว่า คุณสมบัติต่าง ๆ ที่จะต้องปฏิบัติรักษา เคลื่อนย้ายอย่างระมัดระวัง ความสุข ความเบาสบาย ความภูมิใจ จะไม่เกิดขึ้นเลย ถ้าเราจะไม่ทำการรักษาคุณภาพอันเลิศของผลิตภัณฑ์ จากไหมทุกชนิดให้อยู่ในสภาพที่น่าหยิบ นำเป็นเจ้าของและนำสวมใส่ผ้าไหมไทย คุณค่าสูงากล ผ้าไหม ภูมิปัญญาไทย ก้าวไกลสู่ตลาดโลก

การ ทอผ้าไหม เป็นอุตสาหกรรมของคนไทย ภาคอีสาน มานานแล้ว สตรีชาวอีสานเมื่อหมดหน้าทำนา จะมานั่งล้อมวง สาวไหม บั่นและย้อมเส้นไหม ทอเป็นผืนเพื่อเก็บไว้ใช้หรือขาย ต่อสร้างผลงานสืบสานศิลปะไทย และเสริมสร้างสุขภาพให้แข็งแรงไปพร้อมกันมา ตั้งแต่ครั้งโบราณ และกว่าที่จะได้ผ้าไหมผืน สวยๆ สั้นตัดเย็บต้องผ่านขั้นตอนการเลี้ยงไหม ตัวไหมคล้าย หนอนตัวเล็กๆ กินใบหม่อนเป็นอาหารมีอายุประมาณ 45 วัน

จึงเริ่มชักใย กลายเป็นรังไหม การสาวไหม เมื่อตัวไหมชักใยได้ 2 วัน จึงเริ่มเก็บรังไหมและต้องสาวไหมให้เสร็จภายใน 7 วัน เพราะตัวดักแด้จะกัด รังออกมาทำให้ได้เส้นไหมที่ไม่สมบูรณ์ เส้นไหมที่ได้มี 3 ชนิด คือ ไหมตัน มีสีออกเหลืองอมแสดเส้น ใหญ่และไม่เรียบไหมกลาง เส้นไหมขนาดกลางเรียบเสมอกันมีปุมเล็กน้อยนิยมนำมาตัดเสื้อผ้า เพราะไม่ นิยมมากเสื้อผ้าที่ได้มีรูปทรงสวยงามเส้น ไหมมีเนื้อละเอียดสีทองดกบวบ เมื่อนำมาทอจะได้ ผ้าไหมที่มีเงาสวยเนื้อผ้าแน่น เมื่อหยดน้ำลงไปจะเกาะเป็นเม็ดอยู่บนเนื้อผ้า ไม่สามารถซึมเข้าไปได้ทันที จึงมีราคาแพง

การย้อมไหม ผ้า ไหมสมัยก่อนไม่ค่อยมีคุณภาพ เพราะสีตก จากเทคนิคการย้อมที่ล้าสมัยที่ล้าสมัย และใช้สีย้อมที่ได้จากธรรมชาติ เช่น เปลือกไม้ต่างๆ แต่ในปัจจุบันมีสีย้อมวิทยาศาสตร์ ทำให้สีไม่ตกและมีคุณ ภาพดีขึ้น การทอผ้าไหมปัจจุบันใช้ "กี่กระตุก" ช่วยให้ทอได้ง่ายและรวดเร็ว ซึ่งลายต่างๆ จะเกิดจากการ มัดย้อมเส้นไหม เรียกว่า "มัดหมี่" ให้เป็นลายก่อนนำมาทอ การเรียกชื่อผ้าไหมเรียกตามลายผ้า เช่น ชิ้น หมี่ ชิ้นปุม ชิ้นเชิง ชิ้นยก ลายดอก พิกุลฯ

การดูแลรักษาผ้าทอ

การดูแลรักษาผ้าทอ หลายคน จะไม่กล้าซื้อหา มาใช้ เพราะเห็นว่า มีราคาแพง และ เข้าใจว่า ดูแลและรักษายาก ต้องส่ง ร้านซักแห้ง จึงนิยมใช้ สวมใส่ เฉพาะ ในงานพิธี อย่างเป็นทางการ เท่านั้น ในทางวิทยาศาสตร์ ผ้าทอ ผ้าไหม คือ เส้นไหม ที่มีความเหนียว ทนทาน จึงมี ความเหนียวทนทาน สามารถใช้สวมใส่ ได้ดี ในชีวิตประจำวัน กรรมวิธี ทำความสะอาด ก็ไม่ยุ่งยาก ผู้สวมใส่ สามารถ ซักรีด ได้เอง เพียงแต่ต้อง มีความเข้าใจ ในธรรมชาติ ของผ้าทอ ที่มีคุณลักษณะเด่น คือ ไม่ดูดซับ ความสกปรก เข้าไปในเส้นใย เหมือนผ้าฝ้าย

การซักทำความสะอาดผ้าทอ

1. นำผ้าทอลงชุบน้ำ ที่ผสมผงซักฟอก หรือน้ำยาซักผ้า
2. กดผ้าลงในน้ำ ขยี้เบาๆ ให้สิ่งสกปรก เช่น คราบเหงื่อไคล ชี้นุ่น หลุดร่วงออกมากับน้ำ และห้ามใช้ แปรง ขัดถู ผ้าทอ เด็ดขาด
3. นำ ผ้าทอ ที่ขยี้เบาๆ จนสะอาดแล้ว ขึ้นจากน้ำ บีบเบาๆ เพื่อไล่น้ำ ผงซักฟอกออก แล้วนำลงล้าง ในน้ำ สะอาด จนหมด ผงซักฟอก
4. นำผ้าทอขึ้นตาก โดยใช้ไม้แขวนเสื้อ บีบเบาๆ เพื่อไล่น้ำ (ห้ามบิด จนเป็นเกลียว เพราะ จะทำให้เส้นไหม เสียรูป)
5. ตากในที่ร่ม ที่มีลมพัดผ่าน

ปัญหาในการอนุรักษ์และสืบทอดศิลปะผ้าไทย

ศิลปะผ้าทอไทยอันมีประวัติยาวนาน และมีความมั่งคั่งหลากหลาย ซึ่งสืบทอดมาแต่โบราณ จนทุกวันนี้ ตกอยู่ในมือของคนรุ่นเรา และรุ่นหลัง จะรักษาต่อไป หน่วยงานหลายๆ หน่วยงาน ทั้งของรัฐบาล และเอกชน ต่างก็ช่วยกันดำเนินการรับสนองพระราชดำริของ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ในเรื่องการศึกษา ส่งเสริม และพัฒนาศิลปะผ้าทอของไทย อย่างไรก็ตาม เท่าที่ได้มีการศึกษา สืบหาปัญหาต่างๆ พบว่า ยังมีปัญหาในการ ส่งเสริมและพัฒนาศิลปะการ ทอผ้าไทยอยู่ดังนี้

1. ศิลปหัตถกรรมในหลายๆ ท้องถิ่นยังถูกละเลย การผลิตศิลปหัตถกรรมกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป ไม่มี แหล่งรวมในบางท้องถิ่น
2. ขาดการกระตุ้นหรือประกวดให้ผลิตผลงานที่มีคุณภาพมากๆ ขึ้น
3. ผู้มีฝีมือเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอย่างอื่น
4. ไม่รักษาคุณภาพให้สม่ำเสมอ เมื่อผ้าทอมือขายดีจะผลิตผ้าที่ด้อยฝีมือมาขายแทน ช่างทอก็มีคุณภาพ ด้อยลง และมีจำนวนน้อยลงเรื่อยๆ
5. ช่างฝีมือคุณภาพดีมักทำงานได้ช้าขายยาก เพราะต้องขายราคาแพงให้คุ้มกับเวลา หหมดกำลังใจ ขาด การส่งเสริม ช่างทอฝีมือดีหลายคนยังไม่มีคนรู้จัก และเห็นคุณค่า
6. ช่างฝีมือขาดการแข่งขันทางความคิด
7. การถ่ายทอดทำกันในวงจำกัด ขาดตัวผู้สืบทอดอย่างจริงจังและกว้างขวาง

กล่าวโดยสรุปคือ การทอตามแบบศิลปะการทอของไทยนั้น ก็เช่นเดียวกับศิลปหัตถกรรมประเภทอื่นๆ คือ ต้องมีการส่งเสริมให้ใช้สอยเป็นประโยชน์ในชีวิตปัจจุบันของสังคม ที่มีการผลิตขึ้นเองให้มากขึ้น เพราะหากผู้คนใน สังคมไม่นิยมใช้ผ้าทอ ตามแบบศิลปะของไทย หรือขาดความรู้ในศิลปะการทอไทย ขาดความนิยมยกย่องในฝีมือ ช่างทอที่มีคุณภาพแล้ว ศิลปะการทอของไทยก็ยากที่จะสืบทอดต่อไปถึงลูกหลานของเราได้

บรรณานุกรม

Silkthailand.(2559).ประเภทของผ้าทอไทย.[ออนไลน์].ค้นเมื่อ 9 กันยายน 2561, จาก:

<http://www.silkthailand.com/articles/article12.htm>

นุสรรา เตียงเกตุ และคณะ. (2552).ห้องเรียนทอผ้า การสืบทอดความรู้เรื่องผ้าพื้นเมืองแม่แจ่ม : โครงการส่งเสริมการทอผ้าพื้นเมืองแม่แจ่ม

ธนากร สังเขป. (2552).เอกสารคำสอนรายวิชาวิถีไทย.คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

สมเจตน์ วิมลเกษม. (2535). ไทลื้อเมืองน่าน เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาวิชาการ“มรดกสิ่งทอไทลื้อกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมในล้านนา” : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดน่าน

วิสุตา สาณะเสน. (2545).วัฒนธรรมการใช้ผ้า ในวิถีชีวิตแบบไทย : พิพิธภัณฑสถานบ้านคำอูน

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 21 (2549) เรื่องที่ ๓ ศิลปะการทอผ้าไทย วิวัฒนาการของการทอผ้าในประเทศไทย